

Christianity has a direct bearing on the decorations, because in the era of Kiev Rus objects from these materials, adorned formal wear, eyeglasses icons, everyday objects, buildings, were ornaments of the body, and the like. Lexemes are associated in the texts of the era of Kiev Rus with the cult of Christianity, despite the fact that combined elements of Christian and pagan symbolism. In the texts studied era appear descriptions of Church buildings and their decoration. The main value of studied words is «cross» combined with other meanings: «a sewn decoration»; «the symbol of the Christian faith»; «the decoration - the amulet», «Church decoration», «frame» icons. From a structural point of view for the considered historical period proved to be productive morphological way of creating words. The emergence of a large number of options has led to lexical redundancy. Certified a significant number derivational options, with the greatest activity is marked suffix. Described in the article the words are ambiguous, but most of them are limited to sporadic written texts that have reached us.

Key words: Kiev Rus; lexemes крьсть, тѣльникъ, цата, трѣсна; East-Slavic written language of XI–XIV centuries.

УДК 811.111'276

СТОЯНОВА Інна

АНТИУТОПІЯ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У роботі розглянуто різні підходи до аналізу поняття антиутопії. Автор доводить, що антиутопія – це особливий жанр, який можна розглядати у декількох аспектах. Виокремлено і проаналізовано підходи до аналізу поняття антиутопії: літературознавчий, ідеологічний, культурологічний, лінгвістичний, естетичний. Обґрунтовано виокремлення дискурсу антиутопії як засобу текстової комунікації.

Ключові слова: антиутопія, жанр, текстотип, дискурс, мовленнєва діяльність, комунікативно-функціональна парадигма.

Сучасна лінгвістика все частіше звертається до вивчення однієї з одиниць нового рівня пізнання лінгвістичних явищ – дискурсу. У лінгвістиці інтерес до дискурсу пов'язаний з механізмом активації когнітивних структур – концептуалізації

знаково-символічної форми тексту під впливом параметрів комунікації.

Актуальність роботи зумовлена антропологізацією наукової парадигми, вивченням взаємозв'язку, взаємопроникнення та взаємовпливу різновидів дискурсу, інтересом до проблем, що розробляються у межах когнітивної, комунікативної та функціональної лінгвістики.

Термін *антиутопія* давно увійшов у коло наукового й повсякденного обігу, втім саме поняття, яке стоїть за цим терміном, і феномен, який позначається цим терміном, – явища досить складні й дискусійні. Ще донедавна поняття *антиутопії* пояснювалось лише з погляду прийнятих у суспільстві ідеологічних настанов, разом з тим існували й інші почасти контраверсійні погляди. Багато вчених [14; 15; 16] сприймали антиутопію як «жанр, що органічно поєднував у собі багато рис: критику сьогодення, зображення песимістичних варіантів майбутнього, що випливає з цього теперішнього, критику тих чи інших утопічних зображень, що в ході прогресу виявили свій зворотний бік» [1, с. 296–297].

Антиутопія – специфічна художня форма ХХ століття. Зростанню інтересу дослідників до антиутопії сприяли процеси демократизації, звільнення від ідеологічного тиску, публікації текстів антиутопій. Проблемаам антиутопії загалом і творчості окремих авторів жанру антиутопії присвячені праці Б.О. Ланіна, М.М. Липовецького, О.М. Ніколенко, М.М. Золотоносова, Е.Ю. Коломійцевої, Г.П. Баран, Т.Т. Духовного, Г.М. Сиваченко та інших. Серед зарубіжних досліджень варто відзначити доробок Ц. Годорова, І. Тарталья, Г. Морсона, А. Петруччані, А.Л. Мортон.

Інтерес до вивчення антиутопії як специфічної художньої форми ХХ століття спричинив формування низки підходів до аналізу поняття антиутопії: літературознавчий, ідеологічний, культурологічний, лінгвістичний, естетичний.

Літературознавчий напрям, у межах якого працюють О.В. Євченко, Б.О. Ланін, Ю.Л. Латиніна, Г. Морсон, О.Л. Мортон, В.О. Чалікова, тлумачить антиутопію як «*новий жанр*» літератури, що органічно поєднує в собі багато рис: критику сьогодення,

зображення песимістичних варіантів прийдешнього, критику тих чи інших утопічних зображень. У дослідженнях цього напрямку узагальнюються основні риси антиутопії як літературного жанру. Л. Геллер називає герметизм, тобто «комбінованість жанру», як основну складову антиутопічної парадигми [10, с. 130], Б.О. Ланін розуміє антиутопічний світ як світ псевдокарнавалу [15], Ю.Л. Латиніна зображує антиутопію у вигляді знакового світу ритуальних форм [16], Г. Морсон наголошує на феномені антижанровості антиутопії. Серед досліджень, які стосуються окремих особливостей поезики та естетики антиутопії, відзначимо дослідження Н.М. Арсентьевої, яка описала структуру антиутопічного героя на матеріалі ранньої антиутопії. Дослідники Р.А. Гальцева та І.Б. Роднянська [9, с. 218] типологізували жанрові ситуації й мотиви антиутопії. А.І. Зверев [13, с. 7–9] одним із перших проаналізував антиутопічну проблематику, зокрема катастрофічний стан людини в тоталітарному суспільстві, А.Ф. Любимова [18, с. 47–49] охарактеризувала специфіку антиутопічного хронотопу, Ю. Кагарлицький розглянув питання співвідношення утопії й антиутопії в англійській літературі ХХ століття.

Ідеологічний підхід, представниками якого є Е. Араб-огли, Є.Я. Баталов, А.Ф. Любимова, Е. Фромм, Ф. Полак, визначає антиутопію «як новий тип утопічної свідомості, світосприйняття і як новий літературний жанр, у якому цей тип набуває адекватного втілення». Представники цього напрямку визначають антиутопію, як особливе явище ХХ століття, що досліджує негативну модель технократичного авторитарного суспільства як динамічну систему взаємодії суб'єктивно-об'єктивних факторів у історії соціуму. Ф. Полак зазначає, що будь-яка наступна утопія полемізує з попередньою утопічною моделлю суспільства, і з цього погляду вона постає контрutoпією, але разом з тим містить ідею можливості побудови ідеального суспільства. Негативна утопія перевертає світ самої утопії, залишаючи без змін існуючий світ» [34, с. 280]. Е. Фромм не диференціює антиутопію, негативну утопію та утопію-попередження за рівнем утопії, тобто для нього терміни «антиутопія», «утопія-попередження» й «негативна утопія» наповнені одним змістом [32]. У працях багатьох дослідників

докладно вивчалась історія розвитку утопії на різних етапах становлення людського суспільства, розглядалися взаємовідношення утопії з ідеологією, футурологією, міфом. Саме в цьому розрізі написані праці Е.Я. Баталова [2], С.С. Сизова [26]. *Культурологічний підхід* обґрунтовується й розвивається в дослідженнях Є.Я. Баталова, Р.А. Гальцевої, В.О. Чалікової, Є. Шацького, Дж. Кейтеба. Представники цього напрямку інтегрують здобутки інших підходів і розглядають антиутопію як *культурний феномен*, як необхідну складову інтелігентської свідомості, що критично оцінює самовпевнену владу. Представники культурологічного напрямку приділяють увагу суспільству. Найбільший внесок у дослідження літературних антиутопій у цьому напрямку належить В. Чаліковій [29]. Завдяки її працям літературна антиутопія стала необхідною складовою інтелігентської свідомості.

Лінгвістичний підхід репрезентують дослідження О.М. Басовської, Ю.А. Борисенко, О.Ю. Козьминої, О.В. Малишевої, М.В. Окс, О.В. Ребрія, Ю.О. Сорокіна [27]. Представники цього напрямку досліджують структурно-композиційні й лінгвістичні особливості антиутопії.

Аналіз літератури з проблеми дослідження свідчить про те, що єдиного концептуального підходу до визначення антиутопії немає. У сучасній лінгвістиці існує підхід, який інтегрує теорію жанрів та дискурсологію. Звертаючись до загальної теорії жанру, представники цього напрямку схиляються до думки, що жанр антиутопії є однією з дискусійних галузей вивчення. Ряд критиків розглядає виникнення й розвиток нових жанрів відповідно до прагматики часу, особливостей літературного процесу, суспільних змін, серед них Ц. Тодоров, Н. Лейдерман, Д. Благой, С. Дінамов, Г. Анджапарідзе, Р. Фавлер.

Крізь призму функціонування жанрів і жанрових систем Н. Лейдерман розглядає глибинні, не відразу помітні зв'язки літератури з дійсністю, з духовним змістом часу, зв'язки, які керують літературним процесом [17, с. 4]. Аналогічних поглядів дотримуються Д. Благой і С. Дінамов, пов'язуючи виникнення жанрів з ідеологією суспільства, а їх зміну та боротьбу – з розвитком літературного процесу та суспільного життя [5, с. 24]. Ц. Тодоров, визнаючи жанрове поняття щодо літературного як *поняття дискурсу*, зауважує, що «жанр дискурсу залежить від суспільного лінгвістичного

матеріалу» та «історично окресленої ідеології». *Системою жанрів* він називає «вибір, який суспільство робить серед усіх можливих кодифікацій дискурсу» [30, с. 10]. Суспільство вибирає й кодифікує акти, які найближче відповідають його ідеології. Р. Фаулер, підходячи до розгляду літератури з позицій дискурсу, бачить текст як посередника між користувачами мови, тобто текст, який не лише фіксує просто мовлення, але й свідомість, ідеологію, роль у суспільстві й класову приналежність того, хто є творцем цього тексту [31, с. 125].

М. Крес, ототожнюючи тип дискурсу із жанром, виділяє такі типи, як медичний, расистський, юридичний, політичний та ін. [33, с. 166–167]. За спостереженнями О.В. Малишевої, антиутопічна література є засобом відображення суспільства.

Відсутність єдиного підходу до розгляду антиутопії спричинила неоднорідність класифікації, суперечливе розуміння антиутопічного жанру різними авторами, а відтак неможливість здійснення його універсальної систематизації. Це пов'язано з тим, що такий жанр, як антиутопія, перебуває у стані постійної трансформації.

Ідея класифікації текстів з урахуванням факторів реальної комунікації була висловлена М.М. Бахтіним, який заклав підмурівок теорії мовленнєвих актів. Він визначає кожен мовленнєвий жанр як усталені тематичні, композиційні й стилістичні типи висловлень [3, с. 242]. На думку автора, кожен мовленнєвий жанр відбиває своїм змістом, мовним стилем (певним набором словникових, фразеологічних і граматичних засобів мови) і композиційними особливостями умови й цілі різноманітних галузей людської діяльності. Кожному мовленнєвому жанру «відповідають типові ситуації мовленнєвого спілкування». На думку представників напрямку жанрології, жанр є абстракцією, оскільки «як узагальнена категорія відбиває не безпосередньо дійсність, а характер відношень тих творів, які входять до її складу» [8, с. 7].

Отже, жанр – це результат узагальнення повторюваних ознак групи текстів. Вибудовуючи комунікативно орієнтовану типологію текстів, більшість авторів поділяє первісну сферу спілкування на галузь художньої й нехудожньої комунікації, які обслуговуються відповідно художніми й нехудожніми текстами. У текстах художньої галузі комунікації всі форми відбиття дійсності підпорядковані

суб'єктивному вибору автора. Синтагматика художнього тексту виражена експліцитно, вона кінцева, а парадигматика художнього тексту через свою гнучкість й варіативність нечітко задана, вона практично безмежна, імпліцитна [25, с. 14–15]. Різноманітні типи текстів можуть відрізнятися фіксованою комунікативною сферою використання, що можна простежити на прикладах текстів художньої комунікації, тому «індукувальна модель текстотипу формується в середині жанру» [7, с. 126]. В антиутопії модель текстотипу формується всередині жанру, тобто текстові різновиди вирізняються фіксованою комунікативною сферою, а саме сферою художньої комунікації. Антиутопія – це особливий жанр, який можна розглядати у декількох аспектах. Етимологія жанру, або генетичний аспект, пов'язана з поняттям «пам'ять жанру», уведеного М.М. Бахтіним. Як уже зазначалося, точкою відліку у формуванні антиутопії є утопія й наукова фантастика. З генетичним аспектом традиційно пов'язують синтаксис жанру, його структурні ознаки, його композицію. Семантика жанру – це комунікативний аспект, який включає в себе систему установок. У такому розрізі жанр постає як «специфічний тип спілкування» [4, с. 33], тип комунікації, тип культурної співвіднесеності людини й світу. Нормативний аспект – це морфологія жанру, фіксація типових рис твору на рівні змісту, форми, функціонування й класифікація на їхній основі завершених творів.

Отже, дефініція й поетика жанру антиутопії тісно переплетена з лінгвістичною інтерпретацією семантичних, синтаксичних, прагматичних особливостей його творення. Сучасна комунікативно-функціональна парадигма дає всі підстави розглядати текст як писемне комунікативне утворення, як дискурс [6; 11; 30, с. 199; 12, с. 10]. Підхід до жанру та тексту антиутопії як засобу текстової комунікації – *дискурсу* – дає можливість розглянути мовні й позамовні чинники творення антиутопії, враховуючи понятійний апарат і методики комунікативно-функціональної моделі сучасних досліджень мовних явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арсентьева Н. Н. Становление антиутопического жанра в русской литературе / Н. Н. Арсентьева. – М., 1993. – Ч. 1. – 182 с.

2. Баталов Э. Я. Социальная утопия и утопическое сознание в США. / Э. Я. Баталов. – М. : Наука, 1982. – 336 с.
3. Бахтин М.М. Проблемы текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках // Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – С. 297–325.
4. Бехта І. А. Дискурс наратора в англомовній прозі : [монографія] / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004 – 304 с.
5. Благой Д. Д. Литература и действительность. Вопросы теории и истории литературы / Д. Д. Благой. – М. : Гослитиздат, 1959. – С. 451–456.
6. Бурбело В. Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури ІХ-ХVІІ сторіччя : автореф. ...дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови»/ В. Б. Бурбело. – К., 1999. – 36 с.
7. Бурлина Е. Я. Культура и жанр : методол. пробл. жанрообразования и жанрового синтеза / Е. Я. Бурлина. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 165 с.
8. Вакуров В. Н. Стилистика газетных жанров / В. Н. Вакуров, Н. Н. Кохтев и др. – М. : Высшая школа, 1978. – 280 с.
9. Гальцева Р.А. Помеха – человек : опыт века в зеркале антиутопий / Р. А. Гальцева, И. Б. Роднянская // Новый мир. – 1988. – № 12. – С. 217–230.
10. Геллер Р. Вселенная за пределами догмы / Р. Геллер. – Лондон, 1985. – С. 130–131.
11. Донець П.М. Національно-культурна специфіка дискурсу / П. М. Донець // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія]. – Х. : Константа, 2005. – С. 198–232.
12. Зайцева М. О. Мовні засоби у створенні дискурсу полеміки : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / М. О. Зайцева. – Х., 2004. – 184 с.
13. Зверев А. И. О Старшем Брате и чреве кита : набросок к портрету Оруэлла / А. И. Зверев // Дж. Оруэлл. «1984» и эссе разных лет. – М. : Прогресс, 1989. – С. 5–31.
14. Копач Е. А. Хронотоп современной антиутопии / Е. А. Копач // Мова і культура. Серія : філологія : зб. наук. праць / [гол. ред. Д. С. Бураго]. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2002 – Вип. 5, том 1. – С. 157–161.

15. Ланин Б. А. Литературная антиутопия XX века / Б. А. Ланин. – М. : РАО 1992. – 102 с.
16. Латынина Ю. Л. Литературные истоки антиутопического жанра : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.08 «Теория литературы» / Ю. Л. Латынина. – М., 1992. – 20 с.
17. Лейдерман Н. Л. Движение времени и законы жанра : жанровые закономерности развития советской прозы в 60–70-е годы / Н. Л. Лейдерман. – Свердловск, 1982. – 254 с.
18. Любимова А. Ф. Время и пространство антиутопии / А. Ф. Любимова // Проблемы метода и поэтики в зарубежной литературе XIX–XX вв. – Пермь, 1993. – С. 46–49.
25. Руберт И. Б. Прагматические и структурно-семантические характеристики нормативных текстов деловой документации / И. Б. Руберт // Текст – Дискурс – Стиль : коммуникации в экономике : сб. науч. ст. / [отв. ред. В. Е. Чернявская]. – СПб., 2003. – С. 124–143.
26. Сизов С. С. Утопия и общественное сознание / С. С. Сизов. – Л. : ЛГУ, 1988. – 120 с.
27. Сорокин Ю. А. Дж. Оруэлл и принципы его новоязыка с лингвистической точки зрения / Ю. А. Сорокин, О. Д. Кулешова // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность. – М., 1995. – С. 250–259.
28. Тодоров Ц. Понятие литературы / Ц. Тодоров // Семиотика : [под ред. Ю. С. Степанова]. – М., 1983. – С. 355–369.
29. Чаликова В. А. Предисловие / В. А. Чаликова // Утопия и утопическое мышление : Антология зарубежной лит-ры. – М. : Прогресс, 1991. – С. 3–20.
30. Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу : [монографія] / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків, 2005. – С. 9–20.
31. Fowler R. Literature as Social Discourse / R. Fowler // Twentieth-Century Literary Theory. – L., 1988. – P. 125–230.
32. Fromm E. Afterword to George Orwell's "1984" / E. Fromm. – New-York, 1962. – P. 252–259.
33. Kress G. Text and discourse / G. Kress // Handbook of discourse analysis : In 4 Vol. / [ed by T. A. van Dijk]. – L. : Academic Press, 1985. – Vol. 4. : Discourse Analysis in Society. – P. 165–187.

34.Polak F. The image of the future / F. Polak. – Leyden, 1961. – Vol. 2. – P 278–286.

СТОЯНОВА И.

АНТИУТОПИЯ КАК ОБЪЕКТ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В работе рассмотрены различные подходы к анализу понятия антиутопия. Автор доказывает, что антиутопия – это специфический жанр, который можно рассматривать в нескольких аспектах. Выделено и проанализировано различные подходы к анализу понятия антиутопии: литературоведческий, идеологический, культурологический, лингвистический, эстетический. Обосновано выделение дискурса антиутопии как средства текстовой коммуникации.

Ключевые слова: антиутопия, жанр, текстотип, дискурс, речевая деятельность, коммуникативно-функциональная парадигма.

STOYANOVA I.

ANTIUTOPIA AS THE OBJECT OF INTERDISCIPLINARY INVESTIGATION

This article discloses the theoretical grounding and complex description of the notion *anti-utopia*. The analysis of the contemporary ways to understanding of the phenomenon of anti-utopia and explanation of this concept is carried out in the article. Many scientists understood it as a literary genre which portrayed a community or society that is undesirable or frightening. The concept of «anti-utopia» is included in current dictionaries and encyclopedias as «independent literary genre» which has a close relationship with the concepts of «dystopia», «negative utopia», «cacotopia», «utopian satire», «reverse utopia», «inverted utopia», «regressive utopia».

The author points out that the interest in the study of anti-utopia as a specific art form of the twentieth century led to the formation of a number of approaches to the analysis of the concept of anti-utopia. Such types of approaches as literary, ideological, cultural, linguistic, aesthetic were analyzed and compared.

The analyses of the concept anti-utopia results in defining it as a peculiar kind of communication that accounts for the specificity of its realization. The conclusion has been made that anti-utopia as a special genre can be viewed in several ways. Multiple examining shows that in modern linguistics there is an approach that integrates theory of genres and discourse studies. The etymology of genre, or genetic aspect associated with the term «genre memory». It was

singled out, the starting point in the formation of utopia and anti-utopia is science fiction. Since genetic aspects traditionally associated with syntax of the genre, its structural features of its composition. The semantics of the genre is a communicative aspect that includes system settings. In this context, genre is presented as «a specific type of communication», the type of communication, the type of cultural correlation of man and the world. The normative aspect is a morphology of the genre which highlights typical features of the work at the content, form, function and classification based on their completed works.

The results of this research prove that the definition and poetic of genre of anti-utopia are closely interrelated with the linguistic interpretation of semantic, syntactic, pragmatic features of its formation. The author proves the fact that the contemporary view on functional and communicative paradigm gives possibility to consider the text of anti-utopia as a written communicative formation as a discourse and provides a detailed description of its main distinctive features.

Key words: antiutopia, genre, text type, discourse, speech activity, functional-cognitive linguistic paradigm

УДК 070:316.7(092)

ТКАЧЕНКО Роман

**ПУБЛІЦИСТИЧНІ ВИСТУПИ Ю. ШЕВЕЛЬОВА НА
СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «НОВА УКРАЇНА»
(ПРОБЛЕМА КОНТАКТУ ЦИВІЛІЗАЦІЙ)**

У статті проаналізовано провідні мотиви низки публікацій Ю. Шевельова періоду Другої світової війни, що викликані проблемою контакту ментальностей Сходу й Заходу, зокрема в радянському й нацистському варіантах. З'ясовано, що продуктивність і взаємозбагачення у ході міжцивілізаційних взаємин можливі за умов подолання психологічної провінційності комунікантів, відкритості до зовнішніх впливів при збереженні своєрідності й творчої настанови.

Ключові слова: публіцистика, провідні мотиви, контакти цивілізацій, провінційність, пропагандистська риторика.

З-поміж 872 назв нью-йоркського видання бібліографії Ю. Шевельова 1998 р. власне публіцистичні праці нараховують